JUSTYNA POMIERSKA*, ZOFIA POMIRSKA**

UNIwersytet Gdański

Profesor Regina Pawłowska

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.101.3.10>

19 kwietnia 2021 roku zmarła Profesor Regina Pawłowska, badaczka historii języka polskiego i dydaktyk, mohylewianka „wmieszkana” w Gdańsku – tak sama mawiała (por. też tytuł artykułu *Wymowa krakowianki „wmieszkaney” w Gdańsku*, Pawłowska 1991) – związana z Uniwersytetem Gdańskim od początku jego powstania w 1970 roku. W 2007 roku obchodziła pięćdziesięciolecie pracy badawczej, co wówczas czyniło Ją najdłużej pracującym profesorem na gdańskiej polonistyce. Była mistrzem dla kolejnych pokoleń nauczycieli, znawcą problemów edukacyjnych, osobą ogromnie zaangażowaną w sprawy szkolnictwa. Od studentów filologii polskiej wymagała wiele..., ale od siebie najwięcej. Pozostawiła po sobie zarówno prace naukowe, jak i wspomnienia, w których – jako świadek historii – opisywała koleje życia swojej rodziny.

Urodziła się 22 września 1935 roku w Mohylewie nad Dnieprem, na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, jako Regina Jefimow. Wzrastała w poszanowaniu katolicyzmu, prawosławia i protestantyzmu, a religijność rozumiana jako modlitwa, służba Bogu i bliźniemu przenikała całe jej życie. Pochodziła z rodziny wielowyznaniowej i wielonarodowej: matka, Maria z domu Pieczoro, Polka i katoliczka, wyszła za mąż za Rosjanina Pawła Jefimowa. Na początku wojny sowiecko-niemieckiej ojciec Reni został ranny, dostał się do niewoli i najprawdopodobniej zginął w obozie jenieckim; jego symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Witomińskim w Gdyni (to też miejsce pamięci po innych członkach rodziny, którzy zostali zamordowani lub zginęli w obronie polskości): w roku 1978 spoczęła w nim Lidia Pieczoro, matka Marii, w 2006 – Maria, teraz – jej córka. Regina Jefimow, zmieniając nazwisko na polskie w 1970 roku, utworzyła je od imienia ojca.

* justyna.pomierska@ug.edu.pl; ORCID 0000-0002-7775-8456

** zofia.pomirska@ug.edu.pl; ORCID 0000-0002-7658-1396

W 1945 roku dziesięcioletnia Renia wraz z matką i młodszym bratem Bronkiem przyjechała do Gdańska. Jako repatrianci z Wilna – dokąd uciekli w 1943 roku przed Sowietami – nie mieli dosłownie nic. Profesor po latach wyznała: „biedy materialnej nigdy nie odczuwałam jako wielkiego nieszczęścia, a nawet [...] wdzięczna jestem Bogu za to, że świat rzeczy nie przysłonił mi świata ludzi i ducha” (Pawłowska 1982). Dzieci pierwsze sześć lat w Gdańsku mieszkały w domu dziecka prowadzonym przez siostry, matka – by dopełnić ich wyżywienie bochenkiem chleba – ciężko pracowała na budowie, w stołówce, a gdy tylko nadarzyła się taka okazja, zatrudniła się w placówce, w której przebywały jej dzieci, do pracy w pralni. W trudnych okolicznościach zewnętrznych Renia ukończyła szkołę podstawową, średnią i szkołę muzyczną. Poświęcenie dla drugiego człowieka, oddanie obowiązkom i towarzysząca pracy modlitwa, których doświadczała od najmłodszych lat, naznaczyły charakter przyszyj Professor. Wspominała:

Dom nasz był również szkołą wzajemnej służby i szacunku dla każdej pracy. Mama służyła nam przez cały okres dorastania i później, wykonując każdą pracę naturalnie, po prostu. Prała i codziennie prasowała nasze ubrania, czyściła buty, myła nas, gotowała, sprzątała, nosiła węgiel, piłowała z nami drzewo, paliła w piecu [...] razem z nami okładała książki i zeszyty, pomagała w rysunkach, w żmudnych mechanicznych obliczeniach, przepisywała nuty [...] (Jefimow 2016: 87).

Jako kolejny etap swojej edukacji Regina Jefimow wybrała polonistykę w gdańskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej, gdzie okazała się jedną z najlepszych studentek. Byt rodziny zdecydowanie się polepszył w 1957 roku, kiedy zaraz po obronie pracy magisterskiej (promotor prof. Ludwik Wierzbowski) młoda polonistka została przyjęta do pracy w Katedrze Języka Polskiego swojej macierzystej uczelni i dostała mieszkanie w Gdyni. Dramatyczne losy rodzinne matka i córka opowiedziały wspólnie w książce pt. *Kresowianka w młynach historii* (Jefimow 2016; Szczepuła 2014), a poszanowanie dla swoich nauczycieli i autorytetów w dziedzinie dydaktyki, Urszuli Wińskiej i Marii Maternickiej, wyraziła Pawłowska w artykule z 2001 roku pt. *Gdańska Szkoła Dydaktyki „języka polskiego” (historia i koncepcja)*.

Pierwszy drukowany artykuł naukowy Reginy Pawłowskiej, zatytułowany *Stojeński i Volckmar. Przyczynek do dziejów polskiej gramatyki*, powstał na podstawie wyników badań przeprowadzonych w ramach przygotowywania pracy magisterskiej i został opublikowany w 1963 roku (pod nazwiskiem Jefimow) na łamach „Języka Polskiego”. Problematykę dziejów języka polskiego w XVII-wiecznym Gdańsku zgłębiła młoda badaczka w pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem Zenona Klemensiewicza; wyniki badań zostały opublikowane w dwóch książkach: *Z dziejów języka polskiego w Gdańsku. Stan wiedzy o polszczyźnie w XVII wieku* (Gdańsk 1970) i *Fonetyka języka polskiego nauczanego w Gdańsku w XVII wieku* (Gdańsk 1979). Za pierwszą młoda autorka wyróżniona została przez redakcję „Liter” Orderem Stańczyka „za wybitne, szczególnie cenne dla regionu Ziemi Gdańskiej osiągnięcia w dziedzinie kultury i sztuki”. Doktorat Reginy Jefimow był pierwszym doktoratem z dziedziny językoznawstwa w Gdańsku (1968) i bodaj ostatnim obronionym pod opieką tego znanego polskiego językoznawcy; w 1969 r. prof. Z. Klemensiewicz zginął w katastrofie lotniczej pod Policą (k. Zawoi). Profil badań wybitnego promotora z Uniwersytetu Jagiellońskiego miał wpływ na charakter pracy naukowej podopiecznej

z Pomorza, bo oprócz opisu dziejów języka polskiego (przede wszystkim w wielokulturowym Gdańsku) Regina Pawłowska zajęła się precyzją języka w wypowiedziach naukowych (1981), składnią i kulturą języka w tekstach prasowych, ze szczególnym uwzględnieniem opisu języka religijnego kształtującego się po roku 1980 w wypowiedziach publicznych. Reprezentatywne dla wyżej wymienionych dziedzin artykuły – w wyborze Pani Profesor – opublikowane zostały w tomie jubileuszowym pt. *O porozumieniu językowym w nauce i szkole* (2005). Tytuł odzwierciedla zawartość zbioru i zarazem oddaje dwoistość pracy Reginy Pawłowskiej: od początku aktywności naukowej najwięcej uwagi poświęcała uczniowi w procesie uczenia się, także studentowi, którego wyższa szkoła pedagogiczna (potem uniwersytet) przygotowywała do pracy w szkole. Przez kilka lat dzieliła czas pracy na szkołę i uniwersytet, a jej profesjonalizm, oddanie i wyróżniające się w przestrzeni socjalistycznego wychowania podejście do ucznia docenili wychowankowie. Literacki wyraz wdzięczności dał pisarz Paweł Huelle w powieści pt. *Weiser Dawidek*:

Żałowałem tylko, że naszych wypracowań nie będzie czytać pani Regina, jedyna nauczycielka w szkole, którą kochaliśmy bezinteresownie. Bo Pani Regina uczyła nas języka polskiego, nigdy nie mówiła o wyzysku, nie krzyczała na nas i czytała wiersze tak pięknie, że słuchaliśmy zawsze z zapartym tchem, kiedy Ordon wysadzał redutę w powietrze, razem ze sobą i szturmującymi Moskalami, albo kiedy generał Sowiński zginął, broniąc się szpadą przed wrogami Ojczyzny. Tak, pani Regina nie bardzo, zdaje się, dbała o program nauczania i dzisiaj jestem jej za to wdzięczny. [...]

Woźny zbierał nasze wypracowania, a ja znów pomyślałem o pani Reginie [...]. Gdyby pani Regina kazała nam napisać wypracowanie o Weiserze, byłoby ono zupełnie inne niż to, które oddałem woźnemu. Być może nie napisałbym wszystkiego, ale na pewno obok czarnej pantery byłby wspinały mecz, a nad zupą rybną w zatoce zawirowałaby trąba powietrzna, wysysając całe świństwo do potężnego leja i następnego dnia moglibyśmy się kąpać jak każdego roku (Huelle 1987: 82–83, 89–90).

Nauczanie, troska o dobro dziecka „dziś i jutro” (Pawłowska 1991a), niezłomna wiara w możliwości poznawcze ucznia, który jest podmiotem nauczania na każdym etapie nauki, stały się głównym przedmiotem zainteresowania i publikacji Reginy Pawłowskiej, od 1996 roku kierowniczką Zakładu Metodyki Nauczania Literatury i Języka Polskiego na Uniwersytecie Gdańskim. Uznając to spersonalizowane podejście do ucznia za priorytet, opisała – nawiązując do publikacji Jana Rozwadowskiego z „Języka Polskiego” (1923) – modele lekcji gramatycznych (Pawłowska 1989, 1993). Pisała o powinnościach, osobowości i przygotowaniu zawodowym polonisty, o etycznym wymiarze oceny szkolnej i sytuacji egzaminowania, zabierała głos po każdej reformie oświaty, analizowała kolejne testy maturalne i podręczniki szkolne, lecz wiele jej ekspertyz zostało zamkniętych na zawsze w szufladach urzędniczych biurów. Z poczucia obowiązku popularyzowania wyników badań uniwersyteckich podejmowała współpracę z nauczycielami różnych typów szkół, wygłosiła dziesiątki odczytów i wykładów na konferencjach środowiskowych dla polonistów w całej Polsce: przygotowała i przeprowadziła kilkadziesiąt lekcji pokazowych, uczyła poprawiania wypracowań uczniowskich, rozpoznawania i kwalifikowania błędów, obiektywnego oceniania (Pawłowska 2005: 30–35). Wypromowała wielu magistrów i trzech doktorów: Joannę Jadcza, Małgorzatę Chmiel i Zofię Pomirską.

W ciągu kilkudziesięciu lat aktywności zawodowej Profesor Pawłowska prowadziła ćwiczenia, wykłady kursowe i monograficzne, seminaria i konwersatoria na studiach stacjonarnych, zaocznych, podyplomowych i doktoranckich – z gramatyki opisowej języka polskiego, z gramatyki historycznej, z gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, z historii języka polskiego, z kultury żywego słowa, z metodologii badań językoznawstwa stosowanego w zakresie dydaktyki języka ojczystego oraz czytania i rozumienia tekstów językowych. Z jej inicjatywy powstał w Gdańsku ośrodek badań nad czytaniem (rozumieniem), w których uwzględniano neurofizjologiczne, psychologiczne i lingwistyczne mechanizmy czytania jako najbardziej złożonego procesu umysłu ludzkiego. Efektem zainteresowania tym problemem stała się rozprawa habilitacyjna pt. *Lingwistyczna teoria nauki czytania* (1992), którą uzupełniła w sposób systemowy monografia *Metodyka ćwiczeń w czytaniu* (2002). Tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych nadano Reginie Pawłowskiej w roku 2003.

Profesor Pawłowska dużo czasu i zaangażowania poświęcała na pracę społeczną: w środowisku naukowym i w kręgu inteligencji katolickiej. Była członkiem Polskiego Towarzystwa Językoznawczego (od 1958), Gdańskiego Towarzystwa Naukowego (od 1968), Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego (od 1958; pełniła funkcję pierwszego skarbnika Oddziału Gdańskiego); w uznaniu Jej zasług Zarząd Główny TMJP na Walnym Zgromadzeniu Delegatów 26 października 2019 roku przyznał Pani Profesor członkostwo honorowe. Przez trzy kadencje pracowała także w Senackiej Komisji ds. Kształcenia Uniwersytetu Gdańskiego, była członkiem Zespołu Kierunkowego Ośrodka Metodycznego Studiów Nauczycielskich w Krakowie przy Akademii Pedagogicznej. Do 2005 roku kierowała Zakładem Dydaktyki Języka Polskiego w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego.

Dokonania Pani Profesor znalazły odzwierciedlenie w przyznanych Jej odznaczeniach: w 1999 roku otrzymała Medal Księcia Mściwoja II za zasługi dla Gdańska, dla jego historii i współczesnego szkolnictwa, a w roku 2012 Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski za wybitne zasługi dla niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej, za oddanie dla sprawy przemian demokratycznych w kraju oraz za osiągnięcia w pracy zawodowej i społecznej. W uzasadnieniu kapituła odznaczenia podkreśliła również walory charakteru tej niezwykle, a jakże skromnej osoby:

[...] wybitny metodyk nauczania języka polskiego i dydaktyk, ekspert od programów nauczania, wychowawca wielu pokoleń polonistów. W pracy skupiała się nie tylko na przekazywaniu wiedzy, ale przede wszystkim na kształtowaniu postaw etycznych i umiejętności życia we wspólnocie, poszanowaniu podmiotowości i szacunku dla drugiego człowieka i tradycji, nieustraszenie uczyła dialogu i tolerancji (Krajewska 2014: 199).

Zawsze wierna swoim zasadom, oddana ludziom, stojąc na straży godności człowieka, niemal do śmierci pragnęła przekazywać wiedzę i kształtować postawy moralne i etyczne. Jak bohaterka wiersza *Minuta ciszy po Ludwice Wawrzyńskiej* (Pawłowska 2002: 325) Pani Profesor nierzadko poświęcała się dla innych i mimo dostojnego wieku miała jeszcze dużo planów, także naukowych:

A chciała kupić
bilet,
wyjechać na krótko,
napisać list,
okno otworzyć po burzy,
wydeptać ścieżkę w lesie,
nadziwić się mrówkom,
zobaczyć jak od wiatru
jezioro się mruży.

Mimo tak wielu osiągnięć czuła się nie do końca spełniona, żałowała, że nie wszystko udało jej się zrealizować, napisać, powiedzieć...

Przeżywając stratę, jaka dotknęła nasze środowisko, odczuwamy *puszkę* tak wnikliwie opisaną przez Panią Profesor w artykule pt. *Jak językoznawca czyta poezję* (Pawłowska 2001b) zawierającym analizę wiersza Szyborskiej *Kot w pustym mieszkaniu*. Znaczenie słów „Ktoś tutaj był i był, a potem nagle zniknął i uporczywie go nie ma” staje się jakże realne i bolesne.

Regina Pawłowska kiedyś wyznała: „Pan Bóg obdarował mnie życiem trudnym w ciężkich czasach bolszewizmu, wojny, przemieszczeń się życiowych na duże odległości, ale jednocześnie – życiem niezwykłym, pięknym i ciekawym” (Pawłowska 2014). Jako Jej uczniowie czujemy się zobowiązani do kontynuowania pracy, której poświęciła swoje życie.

Bibliografia

- Huelle P. 1987: *Weiser Dawidek*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk.
- Jefimow M. 2016: *Kresowianka w młynach historii*, Wydawnictwo Arche, Sopot.
- Krajewska W. 2014: Regina Pawłowska (na podstawie „Autoreferatu” prof. Reginy Pawłowskiej i innych materiałów, które udostępniła), „Rocznik Gdyński”, nr 26, s. 198–201.
- Pawłowska R. 1981: Znaczenie i użycie czasownika *myśleć*, „Polonica”, z. 7, s. 149–160.
- Pawłowska R. 1982: W rodzinie wielu wyznań, „Królowa Apostołów”, 3 maja.
- Pawłowska R. 1989: Znaczenie nauki o języku w szkole, „Polonistyka”, nr 1, s. 49–55.
- Pawłowska R. 1991a: Dziecko w szkole dziś i jutro. Warunki konieczne uzdrowienia polskiej szkoły, [w:] J. Komorowska (red.), *Dziecko we współczesnej Polsce*, t. 1, Ośrodek Badań Społecznych, Warszawa, s. 249–276.
- Pawłowska R. 1991b: Wymowa krakowianki „wmieszkaney” w Gdańsku (fonetyka „Inwentarza mienia domowego” Magdaleny Szumanowej z 1706 r.), [w:] K. Handke (red.), *Polszczyzna regionalna Pomorza (Zbiór studiów)*, t. 2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 61–72.
- Pawłowska R. 1993: *Lekcja jako system ćwiczeń*, [w:] E. Mazurkiewicz (red.) *Bliżej regionu i ucznia*, Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 151–162.
- Pawłowska R. 2001a: Gdańska Szkoła Dydaktyki „języka polskiego” (historia i koncepcja), [w:] B. Kędzi-Klebeko, A. Ciciak (red.), *Wczoraj i dziś edukacji polonistycznej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 177–192.
- Pawłowska R. 2001b: *Jak językoznawca czyta poezję?* (Wisława Szyborska: *Kot w pustym mieszkaniu*), [w:] J. Maćkiewicz, E. Rogowska (red.), *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Bogusławowi Krei*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 230–235.
- Pawłowska R. 2002: *Metodyka ćwiczeń w czytaniu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Pawłowska R. 2005: *O porozumieniu językowym w nauce i szkole. Wydanie z okazji jubileuszu*, red. J. Pomierska, A. Lewińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Pawłowska R. 2014: *Na drogach życia*, Apostolicum, Warszawa.
- Szczepuła B. 2014: *Bóg okazał się dla mnie wyjątkowo hojny*, „Dziennik Bałtycki”, 17 stycznia, s. 18–19 (online: *Splątane dzieje rodziny nauczycielki Pawła Huelle i... Weisera Dawidka*, „Dziennik Bałtycki”, 16 stycznia 2014, <https://dziennikbaaltycki.pl/splatane-dzieje-rodziny-nauczycielki-pawla-huelle-i-weisera-dawidka-zdjecia/ar/1878756>, dostęp: 21 czerwca 2021).